

Sürelî Yayınlarda *Makâmât-ı Harîrî* Tercümeleri*

SEDA KURT**

ALİ EMRE ÖZYILDIRIM***

Translations Of *Makâmât-ı Harîrî* in Periodical Publications

Ö Z E T

Bu makalede, Arap edebiyatının meşhurlarından olan Harîrî (ö.h. 516/m. 1122)'nin makâme türünde kaleme aldığı "Makâmât" adlı eserinin Osmanlı döneminde yayımlanan sürelî yayınlarda yer alan Türkçe tercümeleri incelenmiştir. Makâme türü, Harîrî ve "Makâmât" adlı eseri hakkında bilgi verilen giriş bölümünden sonra sürelî yayınlarda yayımlanan "Makâmât-ı Harîrî" tercümeleri kronolojik olarak detaylı künyeleri ile birlikte verilmiştir. Söz konusu tercüme; içerik hakkında bilgi ve takip edilen yöntem olmak üzere iki başlıkla ele alınmıştır. "İçerik Hakkında Bilgi" başlığında kısa bir açıklamadan sonra eserin -varsa- sebeb-i te'lîf bölümüne yer verilmiş ve eserin iç özellikleri ele alınmıştır. "Eserde Takip Edilen Yöntem" başlığında mütercim'in tercüme yöntemine ilişkin açıklamalardan sonra eserin tam metni verilmiştir. Sonuç ve değerlendirme bölümünde söz konusu tercüme; amaç, yöntem ve üslup ana başlığı altında benzerlik ve farklılıklar yönünden ele alınmıştır. Alanın akademik yazını, yazma ve basma eser katalogları, arşiv belgeleri, gazeteler, ansiklopediler ve biyografi kaynaklarından veri toplama tekniği olarak doküman incelemesine başvurulmuş makalede, içerik analizi yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı ve katkısı; Arap edebiyatının önemli eserlerinden "Makâmât-ı Harîrî"nin sürelî yayınlarda yer alan Türk edebiyatında daha önce ele alınmamış tercümelerini ortaya koymak, söz konusu tercümeleri; amaç, yöntem ve üslup bakımından benzerlik ve farklılıklar doğrultusunda değerlendirmek ve Türk edebiyatında da önemli bir yeri olan "Makâmât" ve onun tercümelerini ilim âleminin istifadesine sunmaktır.

A B S T R A C T

In this article, the Turkish translations of "Makâmât" written by Harîrî (dod. 516/1122), one of the most famous of the Arabic literature, in periodical publications in the Ottoman period were examined. The translations of "Makâmât" in periodical publications were given in chronological order with their bibliographical information after the introduction, which gives information about the type of makâme, Harîrî and her work named "Makâmât". These translations were handled information about the content and the method followed in the work. In the subtitle of "Information about the Content" the internal features of the work and in the "Method Followed in the Work" subtitle was given the full text of the work after a brief explanation. In the conclusion and evaluation section, these translations were discussed in terms of similarities and differences under the main title of purpose, method and style. Document analysis was used as a data collection technique from academic literature, manuscripts and printed work catalogs, archive documents, newspapers, encyclopedias and biography sources. The purpose and contribution of this article to reveal these translations of "Makâmât", one of the important works of Arabic literature, which were not handled as a whole before in Turkish literature in periodical publications, these translations to evaluate in terms of similarities and differences in terms of purpose, method and style and to present these works to the benefit of the world of science.

* Makalenin Geliş Tarihi: 16.08.2021 / Kabul Tarihi: 20.10.2021.

** Arş. Gör. Dr. , İstinye Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (saydin@istinye.edu.tr), Orcid Id:0000-0001-9202-9887.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (aliemre@yildiz.edu.tr), Orcid Id: 0000-0001-8352-3103.

ANAHTAR KELİMELER

Makâmât-ı Harîrî, Makâmât, Harîrî, tercüme.

KEYWORDS

Makâmât-ı Harîrî, Makâmât, Harîrî, translation.

Giriş

Arap edebiyatında edebi bir nesir türü olan makâme, bir kahramanın başından geçen olayların bir anlatıcı tarafından aktarıldığı kısa hikâyelerdir (Brockelmann 1978: VII/197-198). Bu kısa hikâyelerin bir araya getirildiği kitaplara “*Makâmât*” adı verilir (Ayyıldız 2003: XXVII/417). Makâmeler, isimlerini bazen kahramanın gezdiği şehirden bazen makâme içerisinde anlatılan bir hayvan veya bir çeşit yemekten bazen de makâmede üzerinde durulan konulardan almıştır (Karaca 2005: 12). Bir “*Makâmât*” içinde yer alan makâmelerin birbiriyle bağlantısı bulunmamaktadır, her bir makâme ayrı bir hikâye içerir; yalnızca makâmelerin kahramanı ve anlatıcısı değişmemektedir.

Makâmeler, her ne kadar kısa hikâye özelliği taşıyor olsalar da makâmelerin amacı hikâye anlatmak değil, hüner göstermektir. Makâmenin dilenci kılığında dolaşan kahramanı, fesahat ve belagat üstadı, hitabet konusunda mahir, dil bilmecelerini çözerken keskin zekâsını ortaya koyan, insanları ilmiyle aciz bırakan bir şahsiyettir. Yazar, nesir konusundaki ustalığını secilerle, şairlik kabiliyetini diyaloglar sırasında kahramanın ağzından söylediği şiirlerle, ilim, dil ve edebi bilgisini makâmelerde yer alan ayet, hadis, darbımesellerle ve edebi sanatlarla örülü üslubuyla ortaya koymaktadır (Ayyıldız 2003: XXVII/419).

Makâmeler, eserin tek kahramanının dilenci kılığında dolaşması sebebiyle dilencilik konusunu işlemekle beraber edebiyat, ahlak, felsefe, fıkıh, tasavvuf, tıp vs. gibi her türlü konu makâmelerde ele alınmıştır. Makâmeler, yazıldığı dönemin edebiyatını, dil ve üslubunu; sosyal ve ekonomik hayatını, toplumun her tabakasından insanın yaşantısını, kültür, âdet, gelenek ve göreneklerini yansıtmaktadır (Karaca 2005: 21).

Arap edebiyatında ilk makâme yazarı, Bedüzzamân Hemedânî (ö. 398/1008)’dir. Ebû Nasr el-Azîz b. Ömer es-Sa’dî (ö. h. 405/m. 1014) ve İbni Nâkıyâ (ö. h. 485/m. 1092) onu takip ederek makâmeler yazmıştır. Daha sonra Harîrî, “*Makâmât*” adlı eserini kaleme almış ve Hemedânî’yi gölgede bırakmıştır. Makâme türüne klasik şeklini Harîrî vermiştir

(Brockelmann 1978: VII/199). Harîrî'den sonra yazılan makâmelerde Harîrî takip ve taklit edilmiştir. Ebu't-Tâhir Muhammed b. Yûsuf el-Eşterkûnî es-Sarakustî (ö. h. 538/m. 1143), Zemahşerî (ö. h. 538/m. 1144), el-Hasan b. Sâfî el-Mısırî (ö. h. 568/m. 1172), İbni Mârî (ö. h. 590/m. 1193), İbnü'l-Cevzî (ö. h. 597/m. 1201), Ebu'l-Alâ Ahmed b. Ebi Bekr b. Ahmed er-Râzî el-Hanefî (ö. h. 631/m. 1234), İbni Saykal el-Cezerî (ö. h. 701/m. 1301) gibi şahsiyetler Harîrî'den sonra makâme yazarlardan bazılarıdır. Arap edebiyatında 20. yüzyıla kadar makâme türü varlığını sürdürmüştür (Karaca 2005: 14-19).

Tam adı Ebû Muhammed Kâsım b. Ali b. Muhammed olan Harîrî, h. 446/m. 1054 yılında Basra'da doğmuş, ailesi ipek ticaretiyle meşgul olduğu için bu lakapla anılmıştır. İlk tahsilini Basra'da Ebû Temmâm Muhammed b. Hasan el-Mukrî (ö. ?), Ebü'l-Kâsım el-Hüseyin el-Bâkılânî (ö. ?) gibi alimlerden gören Harîrî, Bağdat'a giderek Faddâl el-Mücâşî (ö. h. 479/m. 1086)'den nahiv ve edebiyat, Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ (ö. h. 477/m. 1084) ile Ebû İshak İbrâhim b. Ali eş-Şîrâzî (ö. h. 476/m. 1083)'den fıkıh, İbrâhim el-Habrî (ö. h. 476/m. 1083)'den feraiz ve hesap dersleri almıştır (Kılıç 1997: XVI/191). Harîrî, birçok ilimde tahsil görmesine rağmen Arap dili üzerine yoğunlaşmış ve bu alanda eser kaleme almıştır. Günümüze ulaşan eserleri; *Makâmât*, *Dürretü'l-Gavvâs fî-Evhâmi'l-Havâs*, *Mülhatü'l-İ'râb*, *er-Risâletü's-Sîniyye*, *er-Risâletü'ş-Şîniyye* ve *el-Fark beyne'd-Dâd ve'z-Zâ* şeklindedir (Kılıç 1997: XVI/191-192).

"*Makâmât*", Harîrî'nin en meşhur eseri olup kaynaklarda "*Makâmâtü'l-Harîrî*", "*Makâmâtü'l-Harîriyye*" ve "*Makâmâtü'l-Edebiyye*" olarak da geçmektedir (Kılıç 2033: XXVII/414). Harîrî'nin "*Makâmât*"ında Haris bin Hemmâm adlı bir anlatıcı, alim bir zat olduğu hâlde dilenci kılığında dolaşan bir kahraman olan Ebû Zeyd es-Serûcî'nin başından geçen olayları anlatır. 50 makâmeden oluşan eserde makâmeler arasında bağlantı bulunmamaktadır. Makâmeler; dilencilik, tasavvuf, fıkıh, edebiyat, ahlak gibi her türlü konuda yazılmıştır.¹ Her makâmede olay, farklı bir şehirde geçmiş ve makâmelere bu şehirlerin isimleri

¹"*Makâmât*"taki her bir makâmenin muhtevasına ilişkin detaylı bilginin bir doktora tez çalışmasında verilmesi sebebiyle burada tekrarına lüzum görülmemiştir (Gülle 1995: 50-190).

verilmiştir. Harîrî'nin eserinde edebi sanatların muhtevanın önüne geçmesi, ondan sonra makâme yazarların konu bakımından serbest olmasına sebep olmuştur (Brockelmann 1978: VII/199). “*Makâmât*”, mensur bir eser olmasına rağmen hemen her cümlesi secilidir. Makâmelerde yer alan diyaloglarda kahraman Ebû Zeyd es-Serûcî'nin ağzından şiirler de söylenmektedir. Buradan hareketle Harîrî'nin nesir kadar şiirde de usta olduğunu göstermek istediği düşünülmektedir. Harîrî'nin ayet, hadis, kıssa, menkıbe, kelim-i kibar, darbimesellerle örülü üslubu, eserin yazıldığı dönemin kültür, âdet, gelenek, görenek, inanışları, toplumsal konular, toplumun her tabakasından insanların özellikleri, devlet kurumlarının yozlaşması, dinin sömürülüp inancın kötüye kullanılması hakkında bilgi vermekte, âdeti bir dönem sözlüğü vazifesi görmektedir.

Harîrî'nin “*Makâmât*” adlı eserinin dünyanın çeşitli kütüphanelerinde birçok yazma nüshası bulunmaktadır. Eser, birçok defa basılmış, Doğu'da ve Batı'da birçok dile tam ve kısmî olarak tercüme ve şerh edilmiştir (Kılıç 1997: XVI/191). Kaynaklarda “*Makâmât*” üzerine Türk edebiyatında yapılan tercüme ve şerhlerin 17. yüzyıldan itibaren görülmeye başlandığı ifade edilmişse de (Gülle 1995: 48) ulaşılan en eski çalışma 19. yüzyıla aittir (Aydın Kurt 2020: LX/60). “*Makâmât*”ın Osmanlı dönemi gazete ve dergilerinde yayımlandığı tespit edilen üç adet Türkçe tercümesi de 19. yüzyılda kaleme alınmış olup bu tercüme tarihlerine göre sıralanarak aşağıda tanıtılmıştır²:

² Makalenin konusu olmamakla beraber 19. yüzyılda “*Makâmât-ı Harîrî*”ye yönelik ilginin sebepleri de ayrıca üzerinde durulması gereken bir mesele olarak ortaya çıkmıştır. Burada söz konusu edilen süreli yayınlarda çıkan kısmî “*Makâmât*” tercümelerinin yanı sıra eserin tamamına ait tercüme de 19. yüzyılda kaleme alınmıştır. Türk edebiyatında “*Makâmât*”a olan ilginin 19. yüzyılda artmasının sebebi olarak bu kitabın “*Medâris-i İlmiye Nizâm-nâmesi*” ile medresede okutulan kitaplar arasına girmesi düşünülmüşse de söz konusu düzenleme, ilk defa h. 5 Cemaziyelâhir 1328/m. 14 Haziran 1910 tarihinde “*Beyânü'l-Hak*” dergisinde yayımlanmıştır. Tercümelerin çoğu, bu tarihten önce yazılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda kaynaklarda “*Medâris-i İlmiye Nizâm-nâmesi*” öncesinde “*Makâmât*”ın medreselerde okutulduğuna ilişkin bir bilgi açıklanmamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kurt 2021:57.

1. Münîf Paşa (ö. 1910), *Makâmât-ı Harîrî* Tercümesinden Birinci Makâme-i San'â'îyye, "Hazîne-i Evrâk", r. 1 Mayıs 1297/m. 13 Mayıs 1881, s. 209-213.

Asıl adı Mehmed Tâhir olan Münîf Paşa, h. 1240/m. 1824 yılında Gaziantep'te doğmuştur. Tahsiline Antep'teki Nûr-ı Osmânî Medresesi'nde başlamış; burada çeşitli ilimlerin yanında Farsça, babasından ve çeşitli alimlerden de Arapça öğrenmiştir (Özgül 2014: 24-26). Mısır'da Emeviyye Medresesi'ne devam etmiş; bu sırada Fransızca öğrenmiştir. Şam'da iki yıla yakın katiplik yaptıktan sonra İstanbul'a giderek Babıali Tercüme Odası Arapça ve Farsça mütercimi olmuştur. 1855-57 yılları arasında Berlin'de kalmış ve Almanca öğrenmiştir. Çeşitli elçiliklere getirilen Münîf Paşa, 1910 yılında vefat etmiştir (Doğan 2006: XXXII/9).

Bursalı Mehmed Tâhir Efendi (ö. 1925), "*Osmanlı Müellifleri*"nde Antepli Münîf Paşa'nın eserlerinden birinin "*Makâmât-ı Harîrî'den Yirminci Makâme-i Fârûkiyye'nin Tercümesi*" olduğunu belirtmiştir (Bursalı Mehmed Tâhir 1333: II/428). Kayahan Özgül'ün "*XIX. Asrın Benzersiz Bir Politeknîği: Münîf Paşa*" adlı kitabında beşinci, yirminci ve kırk dokuzuncu makâmelerin tercümelerinin müsveddelerinin Selim Çınay'da bulunduğu; fakat bunların yayımlanmadığı belirtilmiştir (Özgül 2014: 53).³ Ömer Faruk Akün, İslam Ansiklopesi'nin "*Hazîne-i Evrâk*" maddesinde 1881-1886 yılları arasında çeşitli aralıklarla İstanbul'da yayımlanan bir dergi olan "*Hazîne-i Evrâk*"ta Doğu edebiyatı ile ilgili tercümelerin çok sınırlı olmasına rağmen bunlardan birinin Münîf Paşa'nın Harîrî'nin "*Makâmât*"ının birinci makâmesi olduğunu ifade etmiştir (Akün 1998: XVII/135).

1.1. İçerik Hakkında Bilgi

Münîf Paşa'nın "*Hazîne-i Evrâk*"ta yayımladığı "*Makâme-i San'â'îyye*" tercümesinin öncesinde bir sebab-i te'lîf veya sonunda bir hâtime bölümü bulunmamaktadır. Eserin başlığı verildikten sonra doğrudan metin tercümesi yer almıştır. Buradan hareketle, eserin modern bir tercüme

³ Selim Çınay'da bulunan müsveddelere ulaşamadım.

olduğu söylenebilir. Eserin dil ve üslubu, dönemin diline göre ağır sayılmaz. Dönemin nesir dilini yansıttığı hatta bazı açılardan sade bile sayıldığı söylenebilir.

1.2. Eserde Takip Edilen Yöntem

Münîf Paşa, “*Makâme-i San‘â’iyye*” tercümesinde kaynak metne yer vermemiş; herhangi bir kelime açıklaması da yapmadan doğrudan eseri tercüme yoluna gitmiştir. Makâmedeki nazmı nazmen nesri nesren tercüme ederek başarılı bir tercüme örneği ortaya koymuştur:

MAKÂMÂT-I HARİRÎ TERCÜMESİNDEN BİRİNCİ MAKÂME-ŞAN‘Â’İYYE

[209] *Harîş bin Hemmâm nakl eder ki bir vakt terk-i dâr ü diyâr ve külfet-i sefer ihtiyâr etmiş idim. Sâ’ik-i kader beni Yemen’de Şan‘â’ya sevķ eyledi. Külliyyen tehî-dest ve bî-mâye olarak şehr-i mezkûra dâhil oldum: Ne ceybimde bir akçe ve ne heybemde bir habbe var idi. Kemâl-i hayret ü iztirâbımdan sersâm gibi çarşu ve pazarında dolaşmaya başladım. Cevâsîs-i sem’ [ü] başarı her taraf[la] havâle [210] ile ‘arz-ı hâcet edecek bir şâhib-i müriyyet yâhûd şöhetinden istifade olunacak bir ehl-i fazîlet arar idim. Nihâyet bir büyük meydâna vardım ki birçok halk tecemmu’ edüp feryâd u figân ederler idi. Bununu sebebini anlamak için cem‘iyyetiy içine girdim, gördüm ki halkınuy ortasında bir çirkîn âdem oturmuş üzerinde seyâhat kıyâfeti ve şadâsında mâtem ‘alâmeti var. Ta‘bîrât-ı belîge ve terkîbât-ı mü’essire ile va‘z u naşîhat ediyor. Hâle mâh-ı müñîri naşil ihâta eder ise şunûf-ı ahâlî dahi öylece bununu etrâfını almış idi. Ben dahi her biri zîver-i gûş-ı kabûl olunmaya şâyân elfâz-ı dürrer-bârından hisse-dâr-ı fevâ’id olmak için yanına yaklaştım. Dehân-ı belâgat açup cevâhir-i naşîhati saçdığı sırada dâr idi ki:*

Ey hevâ vü hevesine tâbi’ olmuş ve kibr ü gurûr ile tolmuş cehl ü ‘inâdında muşır ve efkâr-ı fâsidesinde müstemir, sen daha ne vakte kadar bu tarîk-i dalâletde devâm edeceksin ve zalâm-ı cehâletde kalacaksın! İrtikâb-ı ma‘âşide işrâr ederek ‘âdetâ Hâlık’ıyla muhâşamaya ve sū’-i sîretiyile aña muķâbeleye cesâret ediyorsun. Kabâhatleriñi halkdan gizlersin ammâ ‘âlimü’s-sır ve’l-hafâyâ olan cenâb-ı

Hakk'a karşı n'eylersin? *Ye'ome lâ yenfe'u mālun velā benūne*⁴ de bu servet ü sāmāniy saña bir fā'idesi mi olur ve cezā-yı 'ameliyi görecegiy vakt bu zīnet ü ihtişāmiy mi seni kırtarır zann edersin? Yohsa varta-i hevlnāk-i 'azāba düşdigiy vakt peşimānlık saña medār-ı selāmet mi olur ve katm u kabiley saña bir mu'avenet mi eder hulyāsındasın? Hiçbir gün bu derdleriy devāsını düşündüiy mi? [211] ve en büyük düşmeniy olan nefsiye muhālefet gösterdiy mi? 'Aķibet pençe-i ecel-i bī-amāna giriftār olacağıy bilürsin, bakalım anıy için ne hāzırladıy ve sinn-i pīri bunıy bir mukaddime-i dehşet-efzāsı iken sen aña ne ma'nā vèrdiy? Herhālde merci' ve maşīriy Hakk te'ālādır, andan başka kimden lutf u 'ināyet ümīd edersiy? Zamān seni ne kadar ikāz eyledi sen yine h'āb-ı ğaflete daldıy ve nice def'alar hakk u hakīkati anlatdılar sen yine tezebzüb ve istibāhda kaldıy. Mālāya'nī sözleri zād-ı āhiret olacaķ zıkr ü fikre tercīh ètdiy ve seyyi'āti hasenāta takdīm eyledi. 'İndinde hediye hidāyetden maķbūl ve eşvāb şevābdan merğūbdur. Gönlüy namāz u niyāzdan ziyāde lu'b u lehve mā'il ve şadāqadan ziyāde cer-i menfa'ate rāğıbdır. Şahīfeleriy nukūş u elvānı nazarıyda mübāhiş-i edyāndan ve akrāniyla hezl ü mizāh tilāvet-i Qur'an'dan ziyāde hoşıya gider. Emr bi'l-ma'rūf edersin faķať anıyyla 'āmil olmazsın ve nehy 'ani'l-münker edersin ammā andan ictināb ètmezsin. Halkdan korkarsın hālbuki Hālik-ı te'ālādan korkmak evlā bi't-ťarīķdir. Ba'dehu bu şi'ri inşād eyledi.

Yazık olsun ol harīşe kim anıy
Münhasır dünyāya meyl ü rağbeti
Farť-ı hırş u inhimākinden aña
Görmedi 'ömründe rüy-ı rāhatı
Bilse kāfī idi bir miķdār aña
Hep o şeylerden ki ister keşreti

Bunun üzerine gözleri yaşını diydirdi ve salyalarını sildi ve maťariyesini koluna ve 'aşāsını koltuğuna aldı. Cemā'at anıy böyle gitmege hāzırlanıđını gördükde ellerini ceyblerine şokarak birer [212] miķdār aķçe çıkardılar ve al şunu bir şerbet bahāsı èt yāhūd müstahāķına tağıt dediler. Şeyh maħcūbiyyetle kabūl ètdi ve teşekkür ederek şavuşdı gitdi. Faķať semtini bildirmemek için kendüsünü teşyi' edenlere vedā' ederdi ve meskeni anlaşılmamak maķşadiyla, arķasından gelenleri birer şüretle def' eylerdi.

⁴ye'ome lâ yenfe'u mālun velā benūne: malın ve evlatların fayda vermeyeceđi o gün. Bkz. Kur'an-ı Kerīm, Şu'ārâ Sûresi 88. Āyet.

Hariş bin Hemmām rivāyet eder ki ben hafiyyen arkasından gitdim. Nihāyet bir mağaraya vāşil ve derūnuna dāhil oldu. Pabuçlarını çıkaracak ve ayaklarını yıkayacak kadar tışarda tevakkuf ettikten şoyra bağıteten içeri girdim. Şeyh bir şāb tilmīzi ile oturmuş ve nefīs kebāb ve şarāb ile tonanmış bir sofraya kurulmuş. Dēdim ki: “Ey şeyh-i muhterem bu ne hāl ü hareketdir ve şüret ü sīretin beynindeki fark-ı ‘azīm mūcib-i hayretidir.” Bu hitāb u ‘itābımdan gāyet münfa‘il olup baya bir derece hışm u kīn ile bakmaya başladı ki hemān ‘aşāsıyla üzerime hücum edecek diyü korkdum. Hiddeti biraz kesb-i sūkūn ettikde bu beytleri okudı.

Beyt

Zühd ü takvā libāsını geydim

Tā ki kesb-i ma‘āşa ola medār

Va‘z u pendî bir kemend etdim

Eylerim anıy ile şayd u şikār

Hem uşūl ile arslanıy inine

Girerim etse vakt u hāl icbār

Heybetinden ben ihtirāz etmem

O da tarğınlık eylemez izhār

[213] *İrtikāb etmedim faķat bir işi*

Ki ola mūcib-i hacālet ü ‘ār

Dehr hükmünde eylese inşāf

Etmez evbāşı zīver-i ser-kār

Andan şoyra baya dēdi ki: “Ya ķal sen bizimle ta‘ām eyle ve istersey ķalk git gördiğini söyle.” Şākirdine dēdim ki: “Allāh için toğrısını söyle bu zāt kimdir?” “Ġurebānıy mümtāzı ve üdebānıy ser-efrāzı Ebū Zeyd es-Serūcī’dir” diyü haber vērdi. Bunun üzerine ķalkup ‘avdet etdim ve bu emr-i ‘acīb müşāhedesıyla hāl-i müşkil eyledim.

Münif Paşa

2. Zeynelâbidin Reşîd (ö. 1921), Tercüme-i Makâme-i San‘â’iyye, “Tercümân-ı Hakîkat”, h. 24 Ramazan 1298/m. 20 Ağustos 1881; h. 25 Ramazan 1298/m. 21 Ağustos 1881.

Veys Paşa’nın oğlu Zeynelâbidin Reşîd Bey, h. 1262/m. 1846 yılında İstanbul’da doğmuştur. Özel hocalardan Arapça ve Farsça dersleri almıştır. Çeşitli memuriyetler gereği farklı şehirlerde bulunmuştur. H. 1329/m. 1921 yılında Edirne’de vefat etmiştir, mezarı Edirne

Mevlevihanesi kabristanındadır. “Edebiyat Kumkuması” ve “Taktuka” isimli iki edebi risalesi, “Sefîne-i Rûh” adlı yayımlanmamış bir eseri, “*Makâmât-ı Harîrî*”nin bir makamesini tercümesi mevcuttur (İnal 1969: 1424-1431).

2.1. İçerik Hakkında Bilgi

Zeynelâbidin Reşîd Bey’in “*Tercümân-ı Hakikat*” gazetesinde “*Makâme-i San’â’iyye*”yi tercümesinden hemen önce mukaddime kabilinden bir bölümde Münîf Paşa’nın “*Makâme-i San’â’iyye*” tercümesine övgü dolu sözleri yer almıştır:

Edebiyyât

Münîf Paşa hazretlerinin makâme tercümeleri Makâmât-ı Harîrî tercümelerinin en güzelidir. O yolda tercüme, iktidârımızın fevkinde bir şey gibidir. Çünkü nazmı nazmen neşrini neşren selâset-i edâ ve cezâlet-i ma’nâ ile tercüme, hakikat büyük iktidâra ve hüsn-i tabîate mütevaakkıftır. Takrîzle beraber takdîm etdiğim tercüme-i ‘âcizânem müşârün ileyhî tercümelerine nisbetle pek aşağıdır. Nakâyişıyla beraber tab’ını ârzü edişim pek garîbdir. Buşa siz de şaşınız bendeyiz de şaşayım. Demek oluyor ki zâde-i tabîat yüzine bakılmayacak şüretde çirkîn olsa da söylüyor.

Sâbık Ana[ço]llu Hey’et-i Teftîşiyyesi Baş Kâtibi el-‘Âbidîn Reşîd

Zeynelâbidin Reşîd Bey’in Münîf Paşa’nın tercümesi hakkındaki sözlerinden hemen sonra Nâmık Kemâl (ö. 1888)’in Zeynelâbidin Reşîd Bey’in tercümesi için yazdığı takrîz yer almıştır:

Takrîz

Riyâ ki sîmâ-yı vicdâna çekilmiş bir niğâbdır, fâ’iline kâ’iline tabî’atiyle câlib-i hicâbdır. Bu mü’tâla’a bâ’iş olmak gerekir ki şâhib-i Makâmât olan ‘ârif-i hümmâm o mashâra-i rûzigârı ya’nî çehre-i müste’ârî terzîl etmek istediği hâlde bile ‘işmet-i bedâyi’-i elfâz denilen perde-i ititâr altında bırakmağa ikdâm etmiştir. Ve o mülâhazadan münba’iş olmak gerekir ki mütercimi olan münşî Reşîd şu makâmeyi edâ-yı ‘Arab’dan bizde müsta’mel olan lisân-ı edebe naklinde feşâhat-i mü’ellif-i benâmına taklîd eylemiştir. Meziyyeti mezâyâsında mündemic olan âşârîy bile lisândan lisâna tercümesinde letâfetini muhâfaza müşkil iken berâ’ati hüsn-i edâsına münhasır bulunan böyle bir numûne-i edebi,

'Arabî gibi bir huzâne-i ma'rifetden Türkçe gibi mazîk-i zarûrete nakl ederken revnak ve zînetini gâ'ib etmek ne kadar servet ve iktidâra temellüki iktizâ edeceği bedîhîdir. Bir kerre aşl ile nakl mukâyese olunsun. Biri tahrîr-i nihrîr-i Harîrî ise biri de ibdâ'-ı bedî'-i Bedî'îdir. Ne ğarîb mecelle-i bî-miṣāl ki lisânımızda tanzîri nâ-kâbil lafza müte'allik olan şan'atlerine hâlel vèrmeksizin daha sâde bir lisân ile tercümesi muḥâl ve li'llâhi derrü'l-kâ'ili li-küllü maḳâmin maḳâlün.

Fî 25 Receb Sene 88

Nâmık Kemâl

Nâmık Kemâl'in Harîrî ve "Makâmât"ı ile ilgili övgü dolu sözlerinin yer aldığı takrîzinde Arapçadan Türkçeye çevirisi zor olan bu eserin Zeynelâbidin Reşîd Bey tarafından tercümesi de başarılı bulunarak övülmüştür.⁵

2.2. Eserde Takip Edilen Yöntem

Zeynelâbidin Reşîd Bey, "Makâme-i San'â'iyye"yi tercüme ederken kaynak metinden sadece şiirlere harekesiz bir şekilde yer vermiştir. Kaynak metnin nesir bölümlerini doğrudan çevirme yoluna gitmiştir. Üç dört kelimeli Arapça ve Farsça tamlamalardan oluşan bu tercümenin dili dönemin nesir diline göre ağır olmayıp üslubu münşiyânedir:

[3]

TERCÜME-İ MAḲÂME-İ ŞAN'Â'İYYE

Hâriş İbni Hemmâm-nâm merd-i hümmâm-ı pür-ihtimâm bu edâ-yı münşiyâne ile tezyîn-i nakl ü makâl ve bu tarz-ı dil-firîb-i bedî'âne ile ḥasbihâl eder. Vaktâ ki süvâr-ı ğarîb-i iğtirâb ve sâ'ika-ı zarûret ü tabî'atle mehcür-ı ekârib ü izâb oldum huṭub-ı zemen ve havâdis-i künye-i pür-mihen vücudumu endâhte-i Şan'â-yı Yemen etdi. Bir hâl-i meşâ'ib-iştimalde ol şehr-i şehîre dâhil oldum ki hemyânçe-i ta'ayyüşüm vücud-ı nuḳüddan tehî ve tehî-destligim ise mânend-i mihr-i celî bedîhî idi. Nân-pâreye şâhib ve pelâs-pâreye mâlik ü muşâhib degildim. Esvâḳ ve pazarında ğarîbâne ve müteḥayyirâne gezerdim ve şahn-ı şahrâsında derdmendâne ṭolaşırdım kemâl-i ḥayretimden her âbı serâb ve şiddet-i

⁵ Namık Kemal, 1876 yılında önce "Son Pişmanlık" adıyla kaleme aldığı daha sonra *İntibâh Ali Bey'in Sergüzeşti* adını verdiği eserinin ön sözünde Harîrî'nin *Makâmât*'ının ahlakı bozduğunu ifade etmiştir. Bu düşüncesi değişmiş olacak ki; Zeynelâbidin Reşîd Bey'in tercümesi için yazdığı takrîzde Harîrî ve *Makâmât*'ını övmüştür (Sazyek 2019: 49).

harâretimden her serâbı âb zann ederdim. Cevlângâh-ı nazarımda bir kerîm-i hâtem-mekremet taharrî ederdim ki dîbâce-i hâl-i felâket-iştimalimi ve hâcet-i mâfi'l-bâlimi aya 'arz u telkîn ve mevâki'-i geşt ü güzërimde bir edîb-i hikmet-menkabet bahş ederdim ki rivâyet-i Keşer-mişâliyle nâ'ire-i derûnumu teskîn edeyim. Nihâyet hâtime-i meţâf ve fâtîha-ı eltâf beni havâşş-ı erkânı buhrân-ı mahrûmiyyetle giryân 'avâm-ı efrâdı uhrevî bir me'yûsiyyetden tolayı nâlân bir mahfile karîb êtdi ki feryâd u fiğânları müşâbih-i mâtem hissiyet-bân-ı nâle hayr-ı şübhân-ı âsumân idi. Halka-ı cemâ'at lâbis-i libâs-ı seyâhat bir şahş-ı nahîfü'l-bünye ve bir mev'ıza-hvân-ı pür-kışşayı hâleniñ kameri der-âğuş êtmesi gibi ihâta êtmîş idi. Vâ'iz ise cevâhir-i lafzıyla tab'-ı escâ' ve zevâcir-i va'zıyla kar'-ı esmâ' ve a'lâ-yı şavt ile merâmını cümleye ismâ' ederdi. İktibâs-ı fevâ'id ve iltikâf-ı ferâ'id ile hisşe-rübâ-yı intibâh ve menşe-i ceza' ve zârî ve mebd-e-i feza' ve inkisârı istiknâf ğaraziyla cem'iyet-i elîmeye dâhil ve hâff-ı vasatlarına vâşıl olduğında bevâkıyyet-i belâgatle ve hedîr-i şakşaka-ı talâkatle bu hutbe-i bedî'ayı irticâlen terşî' ediyordu: Ey ezyâl-i kiber ü 'azameti yerleri süpürmekde olan ğâfil ve harş-âyend rivâyât ve mizâc-âmîz hikâyât-ı bî-me'âle mâ'il olan lâ-ya'kıl, ne vakte kadar finâ-yı fenâ-yı cehâletde kalacaksın. Ey hadd u hudûdı tecâvüzle lâubâlî ve hilye-i edeb ü âdâba hâlî olan sâde-dil, ne vakte kadar feyfâ-yı şafâ-yı dâlaletde turacaksın. Hevâ-yı nefse uyup nâ-meşrû' bir emre şürû'unda oldukça arkadaşından hicâb ve bir dereceye kadar ihticâb edersin de her mahalde hâzır her yerde hâzır u nâzır olan cenâb-ı Hak'dan utanmazsın. Hulûl-i zamân-ı irtihâlde mâl ü menâl nâfi' ve kıyâmetde evlâd u 'iyâl şâfi' olur mu zann edersin. Niçün 'adüvv-i ekberiy olan nefsi hvâhiş-i müheyyâtdan men' ü zecre sa'y êtmezsin, niçün mâlik-i hüriyyetiy olan ma'bûduña 'âşî ve mürtekib-i envâ'-ı ma'âşî oluyorsun. Ğâlibâ sekerât-ı mevtiñ o korkunç hâlâtına mahşeriy o karmaşarışık hesâbâtına kabriñ o müşkil mes'ûlâtına ehemmiyyet vèrmek istemiyorsun, hâlbuki "maşîriñ Allâh olacak naşîriñ kimdir". Defe'âtle dehr-i nevâb-ı Bâri seni hvâb-ı ğafletden ikâz u bî-dâr ve tecelliyyât-ı 'iber ve mevâ'ız-ı mu'tebere-i hayri'l-eşer ahvâl-i uhreviyyeden ve icrâat-ı ma'neviyyeden haber-dâr êtdi de sen yine izhâr-ı nü'âs ve kendini tâbi' ve süvâs ve tertîb-i mefsedet ve taşvîb-i ma'lenetde 'adetâ metbû'-ı hannâs ederek i'tibâr kılmadıñ. Şâhib-i şerwet ü iktidâr ve mâlik-i emlak-ı bî-şümâr olduñ yine tefakkud-ı ahvâl-i yâr ve müvâsât-ı câr êtmediñ. İndiyde kerem-i kerâmetden mükerrerem ve nezdiyde delîl-i 'atıfet hâdî-i hidâyetden muhteremdir. Evânî-i Çîne şahâyif-i dînden ziyâde ragbet ve telâkî-i likâ-yı hübâna tilâvet-i Kur'an'dan ziyâde muhabbet gösterirsin. "Emr-i bil'l-

ma'rûf ve nehy-i 'ani'l-münkere" kaçölen ri'āyet ve mahremāne fi'len hürmet edersin Hālîk'dan tehāşî etmeyüp mahlûkdan tehāşî edersin hālbuki cenāb-ı Hāk havf u haşyete ehakdır (Baķiyyesi şorjra)

24 Ramazan 1298 tarihinde yayımlanan "Tercümân-ı Hakikat"te kaynak metnin şiirler dışında tercümesi yayımlanmıştır. Çünkü Zeynelâbidin Reşîd Bey, şiir çevirilerini hızlı yazdığından yazısı okunamamıştır. Tercümenin sonunda gazetenin mütercime şiirler hususunda ihtarı yayımlanmıştır:

Şāhib-i tercümeğe ihtār

Tercümeniy bundan aşığısındaki 'Arabî beytler sür'at-i kalem ile biraz güç okunacak şüretde yazılup şu hâlde yanlışız tertîb ve taşhîhi düşvār olacağından ebyāt-ı mezküreniy taşhîhi için şāhib-i tercümeniy bu gün sâ'at onda maţba'amıza teşrîlfi]ni recā eyleriz.

25 Ramazan 1298 tarihli "Tercümân-ı Hakikat" gazetesinde şiirlerle beraber makâmenin kalan kısmının tercümesi yayımlanmıştır:

[2]

Edebiyyât

-Dünki nüşhamızdan mā-ba'd-

Nazm

Tebbān li-ţālibi dünyā

Senā ileyhā'nşibābahü

Türkçesi

Sa'adet hālini ebnā-yı cinsiniy mazarratında tecvîz eden ţālib-i dünyāya zillet ve husrān müstehakdır; zîrā aya bir şüret-i ğayr-ı meşrū'ada meyl ü muhabbet ve mahbûb-ı hakîkîden ğaflet etmişdir.

Nazm

Mā-yestefîku ğarāmen

Bihā ve farţa şabābehü

Türkçesi

Ţālib-i dünyā, dünyāya olan şiddet-i muhabbetinden tolayı ifākat bulmayacak bir şüretde rencür ve derd-i dermān-ı nā-pezîr ŧül-i emel ile 'ādetā muhtellü'ş-şu'urdur.

Nazm

Ve lev darā lekefāhu

Mimmā yerūmu şubābehü

[3] Türkçe[si]

Ḳumāş-ı kār-hāne-i ‘ālem-i şūrî ki tār u pūd-ı mevāddı in ü ān ve tamğā-yı külli men ‘aleyhā fān⁶ ile muḳayyed ü mensüc ve maştaba-i ḫarābāt-ı ‘ālem-i süflî ki mükeyyifātı zehrābe-i ḫumār-ı ye’s ile muḫammer ü memzūcdur, eger ṭālib-i dünyā temyîz-i mâhiyet edecek ḳadar şeref-i iz‘āna mâlik olaydı nazarında dîbā ile ‘abānıy şāh ile gedānıy farkı olmazdı ne şāha bî-lüzüm perestiş ne gedāya bî-vech serzeniş ederdi ne ‘abā giymekle meskenet ne dîbā giymekle ‘azamet gösterirdi ve peymāne-i ḫırş-ı vāzî ezber-i cür‘a ile ḳanā‘at ve ḳūt-ı lā-yemît kendisine kifāyet ederdi.

Vaktā ki işbu muğalaṭa ve ğubār-ı tereddüd ve safsaṭa-i mir‘āt-ı şeb-ğün şekden müncelî vü zā’il ve vā’iz semt-i şıḫhat ü sükūta mā’il oldu ve mücāce-i dehānı kesilüp maṭara-i muṭahharasını ḳoluna ve ‘aşāsını ḳoltuğuna aldı. Müteheyî-i hareket olduğunu cemā‘at müşāhede eyledikde her biri dest-i kerem-peyvestini ceyb-i iḳtidārına idhāl ile vā’iz-i mevā’iz-fürüşuy kîse-i âmālını māl-ā-māl etmekle taşmîm ve “mürşid-i seccāde-pirā-yı velāyet ve ser-ḫalka-i muḫibbān-ı ṭarîḳat olan zāt-ı kerāmet-penāhîlerine taḳdîmine kemāl-i maḫcūbiyyetle müteccāsir olduğumuz işbu taḳdîme-i nā-çizine emri ḳabül ile nafaḳanıza şarf etseniz yāḫūd refîḳlerinize taḳıtmış olsanız cümlemizi minnet-dār-ı insāniyyet etmiş olursunuz” muḳaddime-i mütevāzî‘ānesiyle toplanılan i‘āneyi taḳdîm eylediler.

Ḫāriş bin Hemmām dēr ki kendimi nazar-ı mütebaşşırānesinden setr ü ihfā ve mütecessisāne eşerine ittibā’ u iḳtifā etdim, gide gide bir ğāra vāşıl ve ‘ale’l-fevr derūnuna dāḫil oldu. Ḫal’-i na’l üḳabā ve taḫhîr-i dest ü pā edecek miḳdār tevāḳḳufdan şonra baḳteten maḡāreye girdiğimde ne görem begenirsiniz, nazar-ı ulāda vālî-i vilāyet-i zühd ü taḳvā ve mutaşarrıf-ı ‘ālem-i ma’nā zann etdigimiz o mübārek şeyḫ, meger muḫabbete müştāḳ bir rind-i şāḫib-mezāk imiş. Şāhāne tertîb-i ‘ālem-i āb u şarāb u kebāb ve çeng ü rebāb ile āyîn-i menhî-i Cem’i ihyā ve şoḫbeti şirîn ve lezîz Yūsuf-liḳā bir tilmîz ile te‘āṭî-i aḳdāḫ-ı şahbā ve ‘aşîḳāne zevḳ u şafā ediyordu.

⁶Bütün varlıklar fānîlik üzeredir. Bkz. *Kur’ân-ı Kerîm*, Rahmân Sûresî 26. Âyet.

Kemāl-i ta'accüb ü tefekkür ve akvāl-i māziyye ve ef'āl-i hāliyyesini tezekkürle "Yāhū seniñ kaṭliñ ne idi fi'liy ne, bu ne hāl ü hareketdir" diyerek tevbiḥ ü tahkīre ve taḫrī' ü tekdīre şürū'umda çehresinde ğāze-i ğāzab ğaleyān ve nāşıyesinde ālūde-i reng-i riyā bir nev' gülgüne-i şerm ü ḥayā leme'ān ètmege başladı. Gözleri döndi, üzerime ḥamle èdecek kadar 'alā'im-i ḥiddet ü şiddet gösterdi. Ḥattā züfre-i ğayzdan nişān olarak bir germi-i ğāzabla teneffüs ètdi. Zann ètdim ki cemre-i ğayzdan eczā-yı vüçüdü taḥayyür eyledi. Biraz şoyra şu'le-i şecere-i ğāzabı munṭafī ve telāṭum-ı deryā-yı ḥiddeti muḥtefī olduḡda bu beytleri okudu.

Nazm

Lebistü'l-ḥamīşate ebġi'l-ḥabīşa

Ve enşebtü şışşıye fī-küllü şīşa

Türkçesi

Giydiğim hibā-yı 'ibādet taleb-i efrūşe vü ḥelvā ve kurdığım şebeke-i şeytanet celb-i ḥām u puḫte ḥurmā ve iġfāl-i ednā vu a'lā ve tecrīm-i pīr ü bernā içündür.

Nazm

Ve şayyartu v'aziye uḥbūletü

Urīġu'l-kanīşa biḥā ve'l-kanīşa

Türkçesi

İrā'e-i dāne-i zühd ü taḫvā ile dām-ı dāmen-gīr-i mev'ızaya merd ü zeni düşürdüm.

Nazm

Ve elce'eni'd-dehrühattā velec

Tü bi-luṭfiḫtiyālī'ale'lleyşi 'īşa

Türkçesi

Felāket-i felekiyyeniñ ilcāsı ve felege ser-fürü ètmeyen arslanları rübeh-mizāc eden ihtiyāc-ı 'asīrū'l-ilāciñ seṭk-ı iztırārīsi üzerine ihtiyār leṭā'if-i ḫiyel ile me'vā-yışīre dāḫil oldum.

Nazm

‘Alā-ennenî lem-eheb şarfehu

Ve lâ-nebâzet lîminhu farîşa

Ma‘a-hazâ inķilâb-ı zamândan havf u telâşa düşmüşüm ve mefâsil u ‘urukumda irtî‘âşhiss etmem.

Nazm

Ve lâ-şera‘at bî‘alâ-mevidin

Yüdennisü ‘ırziye nefsun harîşa

Türkçesi

Mevid-i denâ‘ete nefsi harîş beni tahriż ve ilkâ-yı hazîż edemez, şân-ı insâna nakîşa verecek umûr-ı hasîseden müctenibim.

Nazm

Ve lev anşafe‘d-dehru fî-mülkihi

Le-mâ-melleke‘l-hukme ehle‘n-nakîşa

Manzûm Türkçesi

İnşâf ile olsaydı eger hükme-i zamâne

Eclâfî eder miydi hükümetle ser-efrâz

Andan şoyra baña dèdi ki: “Gel bizimle ‘ıyş u işret et ister ise kalk git meşhûdâtını hikâyeye et.” O şırada o rûh-ı şânîkadar laţîf olan yâr-ı ğârına tevcih-i vech-i hitâb ve “Felek-zedeleriñ penâhı zulm-dîdeleriñ dâd-hvâhı olan Allâh için olsun bu zât-ı buķalemün-şifâtıñ kim olduğunu baña haber ver” diyerek isticvâb etdiğimde “Ebû Zeyd Serûcî” olduğunu beyân ve sirâc-ı ğurebâ ve tâc-ı üdebâ bir ‘allâme-i zû-fünûn ve feylesüf-i ğarâyib-nümûn idüğünü ityân eyledi, anıñ üzerine geldim yola ‘avdet ve müşâhede eylediğim ğarîbe ile itmâm-ı kazıyye-i hikmet ve tenvîr-i başâr-ı başîret eyledim.

3. Mustafa Sabrî (ö. 1954), Makâmât-ı Harîrî’den Manzum Bir Parçanın Tercümesidir, “Beyânü’l-Hak”, C. 1, S. 4, r. 1324 / m. 1908, s. 67-69.

Mustafa Sabrî Efendi, h. 1286/m. 1869 yılında Tokat’ta doğmuştur. İlk eğitimini burada almış, dönemin önemli simalarından dersler

okumuştur. 1890 yılında ruûs imtihanını kazanarak Fatih Camii müderrisi olmuştur. Çeşitli medreselerde dersler verdikten sonra Tokat mebusluğu ve ardından şeyhülislamlık yapmıştır. Siyasetle meşgul olup Millî Mücadele aleyhinde faaliyetlerde bulunduğu için sonraki hayatı farklı ülkelerde geçmiştir. 1954 yılında Kahire’de vefat etmiştir. Birçok eser kaleme almış; gazete ve dergilerde çok sayıda yazı yazmıştır (Yavuz 2006: XXXI/350-351). Bunlardan biri de “*Makâmât-ı Harîrî*” den tercüme ettiği manzum parçalardır.

3.1. İçerik Hakkında Bilgi

Mustafa Sabrî Efendi, “*Beyânü’l-Hak*” dergisinde yayımlanan *Makâme-i Furâtiyye*’de geçen şiirleri tercümesinin başında veya sonunda bu makâmedeki şiirleri seçme nedeni ile ilgili bir açıklamada bulunmamıştır. Hatta tercüme ettiği şiirlerin Harîrî’nin *Makâmât*’ının yirmi ikinci makâmesi olan *Makâme-i Furâtiyye*’de geçtiği ile ilgili bir bilgi de vermemiştir. Mustafa Sabrî Efendi’nin bir müderris edasıyla açıkladığı beyitlerde dili gayet sâde olup üslubu açıktır; şiirleri dil bilgisi bakımından incelediğinden öğretici bir amaç güttüğü söylenebilir.

3.2. Eserde Takip Edilen Yöntem

Mustafa Sabrî Efendi, *Makâme-i Furâtiyye*’den yaptığı şiir tercümelerinde kaynak metne harekeli bir şekilde yer vermiştir. Şiirleri bir bütün olarak değil, beyit beyit açıklamıştır. Önce bir beyitte gerekli gördüğü kelimelerin anlamlarını vermiş, daha sonra “hâsıl-ı ma’nâ” diyerek beyti tercüme etmiştir:

[67] MAKÂMÂT-I HARÎRÎ’DEN MANZÛM BİR PARÇANIŃ TERCÜMESİDİR

İsma’ uhayye naşîhaten min-nâşihin

Mâ-şâbe mahze’n-nuşhi minhü bi-ğışşihî

(*uhayye*) *ism-i taşğîr şîğasıyla yâ-i mütekellime muzâfdir. Yâniy teşdîdi mükebbir şîğası üzere olmak ihtimâlini men’eder. f’efhem. (şâbe) qarışdırmak ma’nâsına olan (şevb)den mâzîdir. (minhü) ve (bi-ğışşihî)deki zamîrler nâşihe râci’dir. Zamîr-i şânîniy nuşha rücû’ı da mümkündür.*

Hâşıl-ı ma'nâ:

Çardaşcağuzum! Naşâyih-i hâlişânesini kaç'iyen düürüğ-ı iğfâl ile tağşîş etmeyen bir nâşihîy veşâyâsı olmak üzere âtîdeki sözlere kulak vèr:

Lâ-takhta'an bi-każiyyetin mebtütetin

Fî-medhi men lem-teblühü ev-hadşihî

(mebtütetin) kaç' ma'nâsına olan (bet)den ism-i mef'ûldür. Dâ'imâ kullandığımız (elbette) kelimesi bu maşdarîy âhirine bir tâ' ve evveline harf-i ta'rîf getirmekle [68] huşûle gelmiştir. (fî-medhi)deki câr (takhta'an) fi'line yâhûd (mebtüte)ye müte'allıktır. (lem-teblühü) (bilâ-yeblü)dan hücced-i mutlakdır. (lem-tecerrüb) ma'nâsınadır: (ve belevnâhüm bi'l-ḥasenât ve's-seyyi'ât⁷) el-âyet (ev-hadşihî) medhe ma'tûfdur, zamîrde (men)e râci'dir.

Hâşıl-ı ma'nâ:

Hâlini yakından tedkîk ve tecrübe etmedigiy bir âdemiy medh ü kadhına dâ'ir söylenen sözler şüret-i maqtû'a da olsa daḥi sen buna ihtiyâten kaç'î bir hükm vèrmekden tevakkî eyle.

Vakîfi'l-każiyyete fîhi ḥattâ yentelî

Vaşfâhü fî-hâley rızâhü ve baṣşihî

(kîfi) tavakkuf et ma'nâsına değil de tevķîf et ma'nâsına olmak üzere müte'addîdir. İmra'ü'l-Kays'ıy Mu'allaka'sından

Vukûfen bihâ şahbî'aleyve maṭiyyehüm

mısrâ'ındaki, vâkıfıy cem'i olan (vukûf) da ma'nâ-yı müte'addî üzeredir.

Hâşıl-ı ma'nâ:

Mücerribiy olmayan o âdemiy hâl-i meserret ve hâl-i ḥiddetinde taḳındığı evzâḥ u evşâf aylaşıncaya kadar iyiligi, fenâlığı ḥaḳkındaki mesmû'atıy tevķîf et. Ya'nî netîce-i tecârîbe mevķûfen kabûl edebilmek meslegini iltizâm et.

Fe-hünâke in-teremâ yeşînü fe-vârihi

Keremen ve in-teremâ yezînü fe-efşihî

⁷ Onları iyiliklerle ve kötülüklerle imtihan ettik. Bkz. Kur'ân-ı Kerîm, A'raf Sûresi 168. Âyet.

(in tere) rü'yetden muzāri' meczūmdur (vār) müvārātdan emrdir kalā Te'ālā (yüvārīsevātiküm⁸) emriy öyündeki zamīr manşüb mā-i mevşūleye rāci'dir.

Hāşıl-ı ma'nā:

İşte o zamān, ya'nī ba'de't-tecrübe şeyn vèrecek bir hālını görürsey hasbe'l-mürüvvet ört, başdır ve bi'l-'akis medār-ı şeref ü zīnet olacak bir haşletini müşāhede edersey neşr ü i'lāndan gèri turma.

Ve mine'l-ğabāveti in-tu'azzime cāhilen

Li-şikāli melbesihi ve revnaki rakşihî

(şikāl) muşaykal olmak demektir. (melbesih) zamīri cāhile, ve (rakşihî) zamīri melbese, yāhūd yine cāhile rāci'dir.

[Hāşıl-ı ma'nā:]

Naşihatlerimden birisi de budur ki: Bir cāhili, maḥzā libāsınıy parlağ ve müzeyyen olmasından tolayı şakın nazarıyda büyültme, şoyra hamākatije vèrilir.

Ev-en-tühñe mühezzeben fī-nefsihi

Li-hümülü Hāletihî ve rişseti fūrşihî

(hümül) şöhetsizlikdir. (rişseti) eskilik ve çürüklükdür.

Hāşıl-ı ma'nā:

Yāhūd hadd-i zātında mühezzeb ü mükemmel olan bir ādemi, maḥzā şahşınıy gösterişsizliğinden, nāmınıy şöhetsizliğinden, mevki'iniy degersizliğinden tolayı tahkīr edersey yine hamākatije haml olunur.

Felekem ahītmreyni hībe li-fazlihi

Ve müfevvefi'l-bürdeyni 'ibe li-fuḥşihî

(ahītmreyni)deki izāfetden ma'nā-yı nisbet maḥşūddur: Şāhib-i tımreyn demekdir: 'ālimihi: Aḥu'l-'ilm ve evlād-ı Arab'dan birine hiṭāben (yā aḥa'l-'Arab) dēnildiği gibi:

Aḥu'l-'ilmi ḥayyün hālidün ba'de mevtihi (el-beyt)

(tımır) eskimiş şevb ma'nāsınadır. Gerek bunun ve gerek mışra'-ı sānideki (bürdeyn)in teşniye şığası üzere bulunması 'Arab'da 'ale'l-ekşer iki şevbden fazla giyinilmemek 'ādetine mebnīdir. (hībe) ta'yīb ve ta'yīr ma'nāsına [69] olan

⁸Avret yerlerinizi örtecek. Bkz. Kur'ân-ı Kerîm A'raf Sûresi 26. Âyet.

heybden *māzî-i mechûldür*. (*müfevvefi'l-bürdeyni*) *müzeyyenü'l-libās ma'nāsınadır*.

Ḥāşıl-ı ma'nā:

Eski püski elbise içinde nice insānlar vardır ki faẓl u kemāline mebnî mühebbet ü muvaḫḫar ve libās-ı ihtişām ile bezenmiş niceleri de vardır ki ağızından çıkan sözi kulağı işitmez bir hâlde bulunduğı cihetle ma'yûb u muḫaḫkardırlar. Ve fi'l-ḥadîş: (rûbbe eş'aşe ağbere tebnû 'anhü a'yene'n-nāsi zî-tımreyn lev-aḫseme 'ala'llāhi le-eberrehü⁹) *ya'nî saçı şakalı karışık, üsti başı tozlu, yırtık yama içinde, halkıy nazar-ı ehemmiyetden sâkiḫ nice insānlar vardır ki –velev mu'zamāt-ı umûrdan olmak üzere- herhangi bir işiy icrāsını, vācib-i Te'ālā ḥazretlerine ḫasem ile te'mîn ü ta'ahhüd etse Allāh te'ālā anı yemîninde kâzib çıkarmaz. Yāḫūd kelām-ı 'Arab'da ('alā) ḫarfiyle şılalanan ḫasem bizim lisānımızdaki and vèrmek mevki'inde de ḫullanıldığına nazar ḥadîş-i şerîfdeki isti'mālî o yolda telâḫkî etmek de mümkündür. Vācib-i Te'ālāya and vèrmek ise bir su'ālîy is'āfını müllḫāne istirhām eylemekden kitābedir. 'Ale't-taḫdîrin ḥadîşde vāḫi' olan cümle-i şartıyyeniḫ ḫulāşası nezd-i ileyhde sözi geḫer dèmege varır.*

Mā-in-yeżurrü'l-'azbe kevnüḫırābihi

Ḥalıḫan ve le'l-bāzî ḫaḫāretü 'işşihî

Mā-i nāfiyyeden şoyra in, zā'id olarak müsta'meldir. ('azbe) kılıç ve (ḫırāb) ḫınıdır. (ḫalıḫ) eski ma'nāsınadır (bāzî) toğan ta'bîr olunan ḫuş ve ('işş) yuva dèmekdir.

Ḥāşıl-ı ma'nā:

Tîḫ-i bürrān için eski ḫın içinde bulunması ve şāḫîne, yuvasınıḫ ḫerden ḫöpden olması mücib-i naḫş u şeyn olamaz; başka bir şā'iriy: Eger insānın şerefi elbisesiyle kâ'im ise kılıç dèdigimiz ālet-i mühimme-i ḫarbiyyeniḫ, ḫını ile bağından 'ibāret olması lâzım gelir me'ālinde bulunan şu:

İzā kāne fî-sevbi'l-fetā şerefe lehü

Feme's-seyfü illā ḫamedehü ve'l-ḫamā'il

ḫavli de bu vādîde söylenmişdir.

Ve kezālikü'd-dînāri yeżherü faẓlihi

⁹ Hadis için bkz. (Aclûnî 1351: I/425).

Min hakkıhi lā-min-melāhati naq̄shıhi

(hak) altun veyā gümüşi mihekine taṭbīk etmekdir.

Hāşıl-ı ma'nā:

Kezālik altunun -altun olmak hayşiyyetiyle- kıymet-i nisbiyyesi mihekk-i intikāde vaẓ'ı ile anlaşılır, naq̄şının letāfetiyle degil.

Muştafā Şabrī

4. Sonuç ve Değerlendirme

Klâsik Türk edebiyatında tercüme ve şerh kavramları, benzerlikleri dolayısıyla iç içe geçmiş durumda olduklarından birbirinin yerine kullanılmaktadır (Yazar 2011: 19). Buradan hareketle hem şerh hem tercümenin tanımı olarak bir metnin anlaşılması için, o metni başkalarından daha iyi anladığını düşünen kişi tarafından açıklanması (Kortantamer 1994: 1) ifadesi yanlış olmayacaktır. Şerh/tercümesi yapılan metnin yazarı, bir otoritedir. Yazdığı eser, herkes tarafından üstün kabul edilmiş ve anlaşılma adına açıklanmaya muhtaç görülmiştir (Most 2014: 455).

Şerh/tercümenin yazıldığı kitle, bu şerh/tercüme anlamaya ihtiyaç duyan okuyuculardan oluşur. Şârih/mütercimlerin amaçları metinleri açıklamak olduğu için bunu yaparken metinlerini hitap etmek istedikleri okura göre oluştururlar. Bu da şerh/tercüme edilen metnin dilini ve üslubunu etkiler. Didaktik amaç taşıyan şerh/tercümeler çok katmanlıdır; bir taraftan etimolojik açıklama diğer taraftan anlam konusuna vurgu yaparken (Kraus 2014: 428-429) estetik kaygı güdülerek yazılan şerh/tercümelerde böyle bir durum söz konusu değildir. Klasik şerh/tercümelerde bir amaç da okuyucuya şerh/tercüme edilen metnin dilini öğretmektir. Bu sebeple seçilen metnin öğretilen dilin en uygun örneklerinden biri olması gerekmektedir. Metin merkezli dil öğretimi amacıyla yazılan eserlerde şârih/mütercimler bir eğitimci gibi davranırlar (Taşçı 2014: 82). Şerh/tercüme metinlerinde şârih/mütercimin bir başka amacı da yetkinlik gösterisidir. Şârih/mütercim, başka bir dile ait zor bir metni, o dilin kültür ve edebiyatına hâkimiyet derecesini gösterircesine şerh/tercüme edebilmektedir (Taşçı 2014: 89).

Şerh/tercüme metinlerinin sebeb-i te'lîf bölümünde şârih/mütercim, eseri kaleme alma sebebini ve amacını ifade eder. Eserin yöntem ve üslubu, bu amaç doğrultusunda şekillenir. Şârih/mütercim öğretici bir amaç gütmüyorsa eserinde tek tek kelime açıklamaları yapmadan sadece metnin anlamını verir ve üslubunu anlaşılma için değil estetik endişe ile şekillendirebilir. Tüm bu açıklamalardan hareketle bu makalede ele alınan şerh/tercüme metinleri; amaç, yöntem ve üslup bakımından üç ana başlık altında benzerlik ve farklılıkları ortaya konularak değerlendirilmiştir.

4.1. Amaç

4.1.1 Benzerlikler

Yetkinlik Gösterisi: Münîf Paşa, Zeynelâbidin Reşîd Bey ve Mustafa Sabrî Efendi, eserlerini kaleme alırken bir amaç belirtmemiş; yalnızca Zeynelâbidin Reşîd Bey, Münîf Paşa'nın tercümesine olan beğenisini ifade etmiş ve kendi tercümesinin onunki kadar iyi olmadığını dile getirmiştir. Üç tercümenin yazarının da eserlerini başkalarından daha iyi anladıklarını düşünmelerinden hareketle kaleme almaları sebebiyle yetkinlik gösterisi yaptıkları söylenebilir.

Estetik Kaygı: Münîf Paşa ve Zeynelâbidin Reşîd Bey'in tercümelerinde kullandıkları kaynak metne, kelime izahına ve ek açıklamalara yer vermeyip doğrudan tercüme yoluna gitme yöntemleri ile kullandıkları dil ve üsluptan hareketle eserlerini estetik kaygı amacıyla yazdıkları düşünülebilir.

4.1.2 Farklılıklar

Didaktiklik ve Dil Öğretimi: Mustafa Sabrî Efendi, tercümesinde beyitte geçen kelimeleri dil bilgisi açısından teferruatlı bir şekilde açıklamıştır. Bu açıklamalara ağırlık vermesinden hareketle bu dilin anlaşılmasına yardımcı olmaya çalıştığı ve didaktik amaç taşıdığı düşünülebilir.

4.2. Yöntem

4.2.1. Benzerlikler

Münîf Paşa ve Zeynelâbidin Reşîd Bey, tercümelerinde kaynak metne yer vermeyip doğrudan eseri tercüme yoluna gitmişler; herhangi bir kelime izahında veya ek bir açıklamada bulunmamışlardır. Buradan hareketle, bu tercümelerin klasik değil, modern tercüme olduğu söylenebilir. Buna ek olarak Münîf Paşa, ele aldığı makâmede geçen nazım parçalarını nazmen çevirmiş olup bu çeviriler oldukça estetikdir. Zeynelâbidin Reşîd Bey de Münîf Paşa'ya öykünerek tercümesinde geçen bir nazmı nazmen çevirmiştir.

4.2.2. Farklılıklar

Mustafa Sabrî Efendi, tercümesinde tümevarım yöntemini kullanmıştır. Öncelikle ele aldığı beyitlerde geçen kelimeleri açıklamıştır. Bu açıklamalar, detaylı Arapça dil bilgisi konularını da içermektedir. Kelimeleri açıkladıktan sonra beyti bir bütün olarak cümleler hâlinde ele almıştır. Bu yöntemden hareketle Mustafa Sabrî Efendi'nin tercümesinin klasik tercüme olduğu söylenebilir. Klasik tercümelerde dil öğretiminin önemli bir yeri vardır.

4.3. Üslup

4.3.1 Benzerlikler

Zeynelâbidin Reşîd Bey'in üslubu, metnin açıklığını bozacak derecede olmasa da Arapça ve Farsça kelimelerden oluşan tamlamalarla örülü, secili ve münşiyâne olup döneminin geleneksel üslubunu yansıtmaktadır. Münîf Paşa'nın üslubunda da benzer özellikler görülmesine rağmen Zeynelâbidin Reşîd Bey'e göre daha sade olduğu söylenebilir.

4.3.2. Farklılıklar

Mustafa Sabrî Efendi'nin tercümesinde didaktik bir kaygı taşıması sebebiyle dili oldukça sâde üslubu da öğretici, anlaşılır ve amaca uygundur.

Kaynakça

- AKÜN, Ömer Faruk (1998), “Hazîne-i Evrâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XVII, 133-135.
- AYDIN KURT, Seda (2020), “On Dokuzuncu Yüzyılda Kaleme Alınan İki *Makâmât-ı Harîrî* Tercümesi: Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi ve Ahmed Hamdi Şirvânî’nin *Makâme-i Şirâziyye*’yi Tercümelerinin Mukayesesi”, *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, LX, 1, 57-70.
- AYYILDIZ, Erol (2003), “Makâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXVII, 417-419.
- BROCKELMANN, Carl (1978), “Makame”, *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, VII, 197-201.
- Bursalı Mehmed Tahir (1333), *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- CANPOLAT TAŞÇI, Hülya (2014), “Türkçe Edebî Şerhlerde Amaç ve Yöntemler”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX Metnin hâlleri: Osmanlı’da telif, tercüme ve şerh*, haz. Hatice Aynur vd. , İstanbul: Klasik, 72-97.
- DOĞAN, İsmail (2006), “Münif Mehmed Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXII, 9-12.
- GÜLLE, Sıtkı (1995), *el-Harîrî Hayatı, Arap Dil ve Edebiyatına Dair Çalışmaları*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İNAL, Mahmud Kemal (1969), *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İsmail bin Muhammed El-Aclûnî (1351), *Keşfü’l-Hafâ ve Müzîlü’l-İlbâs*, Beyrut: Dârü İhyâ’ü’t-Türâsi’l-Arabî.
- KARACA, Ahmet Cevdet (2005), *Arap Edebiyatında Makâme ve Bazı Makâmât Örnekleri*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KILIÇ, Hulusi (1997), “Harîrî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XVI, 191-192.
- _____ (2003), “el-Makâmât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXVII, 414-415.

- KORTANTAMER, Tunca (1994), "Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi", *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, VIII, 1-10.
- KURT, Seda (2021), *Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi Makâmât-ı Harîrî Şerhi Makâmât-ı Edebiyye-i Harîriyye Şerhi Melâhat-i Dânişiyye*, İstanbul: DBY Yayınları.
- MOST, Glenn W. (2014), "Şerhlere Kuramsal Bir Bakış", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX Metnin hâlleri: Osmanlı'da telif, tercüme ve şerh*, çev. Murat Umut İnan, haz. Hatice Aynur vd., İstanbul: Klasik, 452-465.
- Mustafa Sabrî (1324), "Makâmât-ı Harîrî'den Manzum Bir Parçanın Tercümesidir", *Beyânü'l-Hak Dergisi*, I, 4, 67-69.
- Münif Paşa (1297), "Makâmât-ı Harîrî Tercümesinden Birinci Makâme-San'â'iyye", *Hazîne-i Evrâk*, 209-213.
- ÖZGÜL, M. Kayahan (2014), *XIX. Asrın Benzersiz Bir Politeknigi: Münif Paşa*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- SAZYEK, Hakan ve Esra Sazyek (2019), *Yeni Türk Edebiyatında Önsözler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- SHUTTLEWORTH KRAUS, Christina (2014), "Şerhleri Okumak / Bir Okuma Olarak Şerhler", çev. Vildan Serdaroğlu Coşkun, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX Metnin hâlleri: Osmanlı'da telif, tercüme ve şerh*, haz. Hatice Aynur vd., İstanbul: Klasik, 418-451.
- YAVUZ, Yusuf Şevki (2006), "Mustafa Sabri Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXI, 350-353.
- YAZAR, Sadık (2011), *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zeynelâbidin Reşîd (1298a), "Tercüme-i Maqâme-i Şan'â'iyye", *Tercümân-ı Hakikat*, 3.
- _____ (1298b), "Tercüme-i Maqâme-i Şan'â'iyye", *Tercümân-ı Hakikat*, 2-3